The Brāhmī, International Multidisciplinary Research Journal
(Peer Reviewed, Referred & Open Access Journal)
Volume: 01 | Issue: 02 | Jun-Aug 2024 | www.thebrahmi.com

स्वातन्त्र्योत्तरसंस्कृतसाहित्यं प्रति पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रस्य अवदानम्

(Contribution of Pandit Prabodha Kumar Mishra to Post-Independence Sanskrit Creative Literature)

Laxman Majhi
Ph.D. Research Scholar
P.G. Department of Sanskrit
Utkal University, Vani Vihar,
Bhubaneswar

शोधसारः -

शोधपत्रेऽस्मिन् स्वातन्त्र्योत्तरसंस्कृतसाहित्यं प्रति पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रस्य अवदानम् विषयः आलोचितः । प्राचीनकाले गौरवं प्राप्तवती संस्कृतभाषा क्रमेण भारते मन्त्रजप-पदवीं प्राप्तवती अस्ति । तत्र सरकारी-माध्यम-पूजा-भाषा-संस्थानां उपक्रमाः सन्ति-असरकारी, अपि च केचन जनाः स्वतन्त्रतया संस्कृतस्य भूतवैभवस्य पुनरुत्थानार्थं कार्यं कुर्वन्ति । -एतादृशस्य उपक्रमस्य विस्तारं तस्य सफलता च तस्य मापनं करणीयम्। विदेशशासनकाले गम्भीरं विघ्नं प्राप्य विशेषतया ओडिशानगरे विंशतिशतकस्य आरम्भादेव संस्कृतशिक्षणस्य पुनरुत्थानं विविधरीत्या प्रारब्धम् । विज्ञानस्य प्रौद्योगिक्याः च उन्नतिकारणात् पुनरुत्थानस्य एषा प्रक्रिया अत्यन्तं मन्दं स्थिरं च अभवत् । अनेकाः सृजनात्मकाः लेखकाः स्वतन्त्रता-वृत्तेः योग्यं उत्तरं दातुं -शासकानाम् अवमानना-काव्यानि रचयित्वा ब्रिटिश-आन्दोलने निमग्नाः भूत्वा संस्कृतेन देशभक्ति -प्रयत्नाः कृतवन्तः । ये प्रादेशिकभाषायाः आन्दोलनं न्यूनीकृतवन्तः ते राज्ये संस्कृतस्य पूर्णतया पुनरुत्थानं संस्कृत-गम्भीर शिक्षणव्यवस्थां च अनुमन्यते स्म । ओडिशासाहित्यस्य च स्वातन्त्र्योत्तरकालः -अध्ययनस्य तस्य सृजनात्मक-राज्ये संस्कृत-स्थितौ अस्ति-केषुचित् क्षेत्रेषु ग्लैमर, अतीतानां केषाञ्चन गौरवपूर्ण-स्थितौ अस्ति । ओडिशा-संस्थानां सन्दर्भे तु करुण-अध्ययनेषु-राज्यस्य संस्कृत समृद्धीकरणे योगदानं दत्तस्य समृद्धा परम्परा अस्ति । आधुनिकसंस्कृतसाहित्यरचनाक्षेत्रे उत्कलीयकवीनां योगदानं अतुलनीयम् ।

संस्कृतं विश्वस्य प्राचीनतमासु जीवभाषासु अन्यतमा अस्ति । एषा भाषा भारतीयसभ्यतायाः विविधचरणयोः माध्यमेन स्वस्य प्राचीनतायाः, निरन्तरतायाश्च कृते च बहुधा प्रसिद्धा अस्ति । ओडिशाराज्ये संस्कृताध्ययनस्य वर्तमानस्थितिः अपि अतीव उत्साहवर्धकम् अस्ति । ओडिशाराज्यं संस्कृताध्ययनं कृते प्रसिद्धम् अस्ति । ओडिशाराज्यस्य पाण्डित्यसमुदायस्य अपि महती संख्या वर्तते, सारगर्भितविषयाणां चयनं कृत्वा, उत्तमकृतीनां रचनां कृतवन्तः तथा च वयं गर्वेण वदामः यत् आधुनिक साहित्यस्य समृद्धीकरणे तेषां विद्वांसः अपारं योगदानं दत्तवन्तः-संस्कृत-। तेषु स्वातन्त्र्योत्तरसंस्कृतसाहित्यं प्रति पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रस्य अवदानम् अतुलनीयम् ।

कूटशब्दाः –सांस्कृतिक, दूतकाव्य, जातीयतावादी, सामाजिक, राजनैतिक, राष्ट्रियभावना, मानवमूल्यबोधः

उपक्रमः -

आधुनिकं सर्वदा प्राचीनमपेक्षते । अतः आधुनिकता सर्वदा गतिशीला । पूर्वकालस्याधुनिकता वर्तमानकालस्य प्राचीनता । वर्तमाने या आधुनिकता भाविनि काले सापि प्राचीना भविष्यति । यत्किमपि भवतु, परन्तु साहित्यं भवेत् युगानुकूलम् । वाक्यमिदं यथा पुराकालस्य कृते अविसंवादितमस्ति तथैव आधुनिककालस्य कृते । आधुनिकसंस्कृतसाहित्यस्य गहने दृष्टिनिक्षेपे सति दृश्यते प्राचीनकाव्यपरम्परया सह साम्प्रतिककाले लिखितानां काव्यानाम् अङ्गविन्यासप्रे-चरित्र-षयवि-शैली-क्षापटलिखनपद्धत-प्रयोजन-विचारधारा-भाषा-िसु सामाजिकसांस्कृति-राजनैतिक-क-धर्मीयादिषु स्थितिसु च महत्तरं परिवर्तनं संघटितम् ।

पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रस्य देशकालकृतयः-

संस्कृतसाहित्याकाशे देदीप्यमाननक्षत्रमण्डलेषु शरत्कालिकचन्द्रः इव उत्कलप्रदेशस्य पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रस्य महत्वपूर्णमस्थानमस्ति । सकलशास्त्रावगाहिबहुमुखप्रतिभायाः धनिकेन पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रेण स्वमौलिकचिन्तनेन

आलोचनेन सूक्ष्मसमीक्षणेन च परम्परागत संस्कृतकाव्यशास्त्रस्य नूतनं दिग्दर्शनं कृतम् । अस्य मौलिककाव्यानां सृजनात्मकता, सूक्ष्मतत्वान्वेषणी दूरदर्शिता विविधरसानां परिपाकेन लालित्यपूर्णकाव्यानां प्रतिपादकभावानां नूतनाभिव्यञ्जकता च विशिष्टा एव । अतः असौ महान् कविः 'उत्कलकालिदासः' 'अभिनवकालिदासो' वा इति कथ्यते ।

समयः-

'प्रज्ञाकुमार' इति विशेषणेन विभूषितो पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रः १९४३ तमे वर्षे अक्टोबरमासस्य अष्टादशदिनाङ्के जनिमलभत ।

जन्मस्थानम्-

भारतदेशस्य उत्कलप्रदेशस्य कटकमण्डलान्तर्गते सरपड़ा नामके ग्रामे कवेर्जन्म अभवत् । एष ग्रामः कटकमण्डलात् प्रायशः पञ्चसप्तति 'किलोमीटर' दूरे स्थितः । पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रः पितुर्नामः -स्वर्गीय श्रीसोमनाथमिश्रः मातुर्नामः-स्वर्गीय श्रीमती उदियादेवी, स्वर्गीय श्रीमती रमादेवी च । कवेर्पितुर्नाम स्वर्गगतसोमनाथमिश्रोऽस्ति । सोमनाथस्य पत्नीद्वयमस्ति । ते भवतः श्रीमती उदियादेवी श्रीमतीरमादेवी च पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रः सोमनाथस्य प्रथमपत्न्याः श्रीमत्याः उदियादेव्याः पुत्रोऽस्ति ।

कवेर्धर्मः-

पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रः सनातनहिन्दूधर्मावलम्बी शाक्तो प्रतीयते । यतोहि उत्कलप्रान्ते 'झङ्कड़' इति नाम्ना सुप्रसिद्धदेवीपीठोऽस्ति । तत्र 'शारला' इति नाम्ना प्रसिद्धा देवी आसीत् । पण्डितमिश्रः तस्याः देव्याः भक्तोऽस्ति । यतोहि सः प्रत्येकस्य काव्यस्यारम्भे तस्याः स्तुतिं कृतवान् यथा स्वप्नदूतस्यारम्भे- -

जननि !झङ्कड़पीठवले!
सदा सुर-सुरारिगणार्चितपादके ।
चरणयोस्तव देवि !नु शारदे ।
प्रददतेऽयमिमां तनयस्तव ।"

कवेरुपाधयः-

i. संस्कृतसाहित्याचार्यः ।
ii. हिन्दीभाषायां राष्ट्रभाषाकोविदः।
iii. कादम्बरी विशेषज्ञः ।
iv. वाराणसीतः संस्कृतविशारदः।

काव्यकृतयः -

लोके कविः काव्यसृस्थिरचनाधारेण सुपरिचितो भवति । संस्कृतवाङ्मये पण्डित प्रबोधकुमारमिश्रेण संस्कृतभाषया उत्कलभाषया च बहूनि पुस्तकानि विरचितानि सन्ति तेषु राष्ट्रीयगौरवगाथाः, संस्कृतभाषायाः समुपयोगिता, महापुरुषाणां जीवनचरित्राणां चान्यान्यपि काव्यानि विरचितानि, तेषां महत्वं विद्वद्जनानाङ्कृते बहुमानं वर्तते । पण्डित प्रबोधकुमारमिश्रस्य कृतीनां संक्षिप्तवर्णनमत्र प्रस्तूयते ।

संस्कृतरचना-

पण्डितप्रबोधकुमारेण संस्कृतभाषयाऽष्टादशपुस्तकानि विरचितानि । तेषु सप्तदूतकाव्येषु महत्वपूर्ण स्थानमस्ति ।

The Brāhmī, International Multidisciplinary Research Journal
(Peer Reviewed, Referred & Open Access Journal)
Volume: 01 | Issue: 02 | Jun-Aug 2024 | www.thebrahmi.com

अपरेष्वेकादशपुस्तकेषु कानिचिदनुवादपुस्तकानि, विविधविषयाणामाधारीकृत्य पुस्तकानि च विरचितानि सन्ति। तेषां क्रमशः वर्णनं संक्षेपतयाऽत्र प्रस्तूयते।

स्वप्रदूतम्-

स्वप्रदूतमेकं प्रणयपूर्णं काव्यमस्ति। काव्येऽस्मिन् काचिन्मुग्धानव परिणयोन्मादिनी प्रणयिनी दिल्लीपूर्ध्या स्थितं प्रियतमं प्रति स्वप्ने सारिकायाः माध्यमेन सन्देशं प्रेषयति। काव्यस्यास्य मुखबन्धः भारतदेशस्य दिवङ्गतप्रज्ञापुरुषेण डा . राधाकृष्णनमहोदयेन विलिखितमस्ति। अपि च तदानीन्तनेन राष्ट्रपतिना वी.वी .गिरिमहोदयेन 1974 तमे वर्षे काव्यमिदं पुरस्कृतम्। काव्येऽस्मिन् भुवनेश्वरतः देहलीनगरी यावन्मार्गस्य वर्णनमस्ति। अपि च मन्दाक्रान्ताछन्दसा सह विविधानि छन्दांसि प्रयुक्तानि सन्ति।

मलयदूतम्-

मन्दाक्रान्ताछन्दसा विरचिते दूतकाव्येऽस्मिन् जातीयमुक्तिसंग्रामस्य मूर्तभावना लीलायिता । सामाजिक-राजनैतिकदृष्ट्या काव्यमिदं समृद्धम्। काव्येऽस्मिन् एको स्वाधीनतासंग्रामी कारागारे अवरूद्धः सन् मलयसंविधे स्वस्य हृदयानुभूति प्रकाश्य देशवासीनां पुरतः सन्देशमुपस्थापयितुं निवेदयति। अतः काव्यमिदं राष्ट्रियतायाः काव्यमित्युघोषयन् ते विद्वद्भिः। 1989 तमे वर्षे उत्कलसंस्कृतसाहित्याकादमीतः काव्यमिदं पुरस्कृतम्।

रक्तझङ्कारम्-

राष्ट्रियचेतनाऽऽधारिते काव्येऽस्मिन् एका स्वाधीनतासंग्रामिणी नारी स्वाधीनतासंग्रामं स्मृत्वा शुकस्य समक्षे तस्याः मानसिकीव्यथां प्रकटयति। काव्येऽस्मिन्विश्वमानवतावादी चिन्ताचेतनायाः प्रकाशः छन्दोबद्धरचनया प्रकटितः। काव्येऽस्मिन् मानवानां प्रति नैतिकसन्देशं प्रकाशितम्।

प्रज्ञादूतम्-

उच्चदार्शनिकचिन्तनयुक्तेऽस्मिन् काव्ये भवन-ममता-सौख्य-लोभादिमुक्तः कश्चित्साधुः स्वस्य प्रज्ञां दूतत्वेन नियोज्य विश्वविषये समाजविषये च तस्यानुभवं मानवसमाजं प्रति प्रेषयति। काव्यमिदं भर्तृहरेः वैराग्यशतकं स्मारयति। अपि च "ब्रह्मसत्यं जगन्मिथ्या "इति तत्वं प्रतिपादितमवलोक्यतेऽत्र।

स्मृतिदूतम्-

काव्येस्मिन् मानवहृदयस्य विभिन्नाः अवस्थाः वर्णिताः । प्रणय-दर्शनं चाऽत्र समभावेन प्रकाश्यते । अत्रेक : चिन्तानायक :स्मृतिं प्रत्युपालम्भो प्रदीयते। विविधछन्दसा प्रयोगोऽत्र दृष्टव्यः।

मानसदूतम्-

राजनीतिक- सामाजिक विषयाणामाधारीकृत्य विरचितेऽस्मिन् काव्ये एका स्वतन्त्रतासंग्रामिनी नारी दिवङ्गतं महात्मागान्धिनं प्रत्येकेन शुकमाध्यमेन सन्देशं प्रेषयति, साम्प्रतिके भारते सर्वस्मिन् क्षेत्रे यदवमूल्यायनमवलोक्यते तद्विषये महानक्षोभः प्रकटितोऽत्र।

तमसादूतम्-

काव्येऽस्मिन् सृष्टितत्वविषयिणी चिन्ता प्रकटिता। प्रकाशः अन्धकारादायाति, तमन्धकारं तमसारूपे दूतत्वेन नियोज्य तया मानवसमाज प्रति सन्देशं प्रेषयति। सृष्टितत्वविषयिणी चिन्ता प्रकटिताऽत्र। दूतकाव्यान्येतानि विहाय पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रस्य संस्कृतभाषया विलिखितान्यन्यानि बहूनि काव्यानि सन्ति। तेषां क्रमेण विवेचनमत्र मया प्रस्तूयते।

कलाकुसुमम्-

विविधान् विषयानामाधारिकृत्यः संस्कृतकविताऽत्र संकलितास्सन्ति। पुस्तकस्यास्य मुखबन्धः डा.एस.राधाकृष्णन

महाभागेन विलिखितः।

कौमुदी-

काव्येऽस्मिन् प्रशस्तिशूचकाः संस्कृतश्लोकाः संकलिताः सन्ति।

मूर्च्छना-

काव्येऽस्मिन् विभिन्नावसरे संकलिताश्लोकाः सन्ति।

प्रियदर्शिनी इन्दिरा-

भारतदेशस्य दिवङ्गताप्रधानमन्त्री श्रीमती इन्दिरागान्धेः हत्यामाधारीकृत्यः विरचिते काव्येऽस्मिन् चतुस्संख्यकाः संस्कृतकविता उत्कलभाषया विरचितं कविताद्वयञ्च सन्ति।

संस्कृतकविताः यथा-

1. मातृभूमिविलापः - अस्यां कवितायां अष्टसंख्यकाश्श्लोकास्सन्ति।
2. रूधिरतनये जागृहि- अस्यां कवितायां द्वादशश्लोकास्सन्ति।
3. त्वमिन्दिरेशोणित वक्षसागता -अस्यां कवितायां षड्श्लोकास्सन्ति।
4. रूधिरतनया इन्दिरा च- अस्यां कवितायां त्रिसंख्यकाः श्लोकास्सन्ति।

शान्तिदूतस्मरणिका-

काव्यमिदं स्वाधीनभारतस्य प्रथमप्रधानमन्त्रिणः जवाहरलालनेहरू महोदयस्य मृत्युमाधारीकृत्यं विरचितम्। काव्यस्यास्य मुखबन्धः तदानीतन्तेन प्रधानमन्त्रिणा श्री लालबहादुरशास्त्रिणा लिखितमस्ति। काव्येऽस्मिन् षट्संख्यकाः कवितास्सन्ति। यथा-

1. हे देवदूत जवाहर।
2. मातृभूमिविलाप।
3. जयतु जवाहरलाल।
4. चिरसंयत हे।
5. सुधामयं ते विजययानं भवेत्।
6. हे शान्तिदूत।

वन्देभारतम्-

काव्येऽस्मिन् राष्ट्रियप्रेमपरिपूर्णाः पञ्चविंशति कवितास्सन्ति। काव्यस्यास्य मुखबन्ध डा .बलरामझाकड़महोदयेन जे.बी . पटनायकमहोदयेन च लिखितमस्ति। कवितानां शीर्षका- :

1. वन्दे भारतमातरम्।
2. विलसति नूतनहर्षः।
3. वन्दे जननी पालिनिम्।
4. मधुरं भारतगानम्।

5. मोहनमूर्ति वन्दे ।
6. आह्वानम् ।
7. जाग्रहि परिजाग्रहि ।
8. जाग्रहि केशरीशावः ।
9. जाग्रहि युवकुलः ।
10. देहिललाटे चन्दनबिन्दुम् ।
11. धन्याः जननि धन्याः ।
12. जय भारतम् ।
13. पूर्वभाले मुक्तिसूर्यः ।
14. भारतगानम् ।
15. सेयं भारतमाता ।
16. जय जय भारतदेश ।
17. वन्देभारतम् ।
18. भारतवर्ष वन्दे ।
19. देहि देहि रक्तविन्दुमिन्दुकल्प सेवक !
20. मातृवन्दनम् ।
21. जय मम साधनसरणि ।
22. भारत युवकुल याहि ।
23. शस्यमयीं वन्दे ।
24. जागृहि नियतम् ।
25. स्मरमधुरभारतम् ।

राधामोहन-वीणा-

श्री राधामोहनगडनायकस्य द्वयाशीतिः जन्मदिवमभिलक्ष्यः काव्यमिदं विरचितम् । श्री राधामोहनगडनायको एको उत्कलीय प्रसिद्धकविरस्ति ।

उत्कल-गौरवम्-

1994 तमे वर्षेऽखिलभारतीयवाचस्पतिसम्मेलनम् उत्कलप्रदेशस्य राजधान्यां भुवनेश्वरे सम्पन्नमभवत् । तं सम्मेलनमभिलक्ष्यं काव्यमिदं विरचितम् ।

शताब्दि-पुरुष-भक्तिसुमनम्-

1996 तमे वर्षे डा .राधानाथरथस्य शतं जन्मदिवसमभिलक्ष्यं काव्यमिदं विरचितम् । डा .राधानाथरथः एको सम्वादको आसीत् । पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रेण पुस्तकमिदं तस्य जन्मोत्सवस्य दिवसे प्रदत्तम् । काव्येऽस्मिन् त्रिविंशति संख्यकाश्श्लोकास्सन्ति । अत्रत्याः श्लोकाः यथा रमणीयस्तथामनोहराश्च ।

The Brāhmī, International Multidisciplinary Research Journal
(Peer Reviewed, Referred & Open Access Journal)
Volume: 01 | Issue: 02 | Jun-Aug 2024 | www.thebrahmi.com

आनन्द-सन्धानम्-

डा .हरेकृष्णमहताबमहोदयेन उत्कलभाषया विरचित 'आनन्दसन्धानम्' इत्यस्य काव्यस्य संस्कृतभाषायामनुवादः काव्येऽस्मिन् विहितम् । डा .हरेकृष्णमहताबमहोदय 'उत्कल-केसरी' इति नाम्ना प्रसिद्धमासीत् ।

बन्दिनः स्वदेशचिन्ताः-

दिवङ्गतोत्कलमणिना पण्डितगोपबन्धुदासेन उत्कलभाषया विरचितस्य 'बन्दिर स्वदेशचिन्ता' इत्याख्यस्य प्रसिद्धकाव्यस्य संस्कृतभाषायामनुवादः काव्येऽस्मिन् कृतम् । पण्डितगोपबन्धुदासमहोदयः एको राष्ट्रियनेताः स्वतन्त्रतायाः नायकश्चासीत् । काव्येऽस्मिन् गोपबन्धुना विरचितसूक्तयः अत्र प्रयत्नेन संरक्षितास्सन्ति ।

अर्द्धनारीश्वरः -

कविरत्न श्रीमतीमनोरमामोहापात्रेण उत्कलभाषया विरचितस्य 'अर्धनारीश्वर' इत्यस्य काव्यस्य संस्कृतभाषायामनुवादः काव्येऽस्मिन् विहितम् ।

एताभिः रचनाभिः सह दक्षिणीकालिका-स्तुतिः, श्रीलङ्केश्वरमहिम्नगीतिः, शुनयदूतमादय बहुनि संस्कृतकाव्यानि पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रेण विरचितानि सन्ति ।

उपसंहारः -

एवं प्रकारेण पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रस्य समय -जन्मस्थान -रचनादीनां वर्णनं प्रस्तूयते मया । संस्कृतवाङ्मये तेन विरचितानां ग्रन्थानां महत्वपूर्ण स्थानं वर्तते । कवेः कवित्वं प्रतिभया ज्ञायते यत् कविरयं बहुमुखप्रतिभायाः धनिकोऽस्ति । पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रः सामाजिक-राजनैतिक-जातीयतावादी वातावरणेन प्रभावितो दृश्यते । मलयदूत - रक्तझङ्कार - प्रज्ञादूताख्येषु दूतकाव्येषु राष्ट्रियभावनायाः उद्गारो सम्यक्तयाऽवलोक्यते । वर्तमानदेशे प्रचलित मानवमूल्यबोधस्यहानि - भ्रष्टाचारेत्यादीनां विषये कविनामाक्रोशः दृश्यते तेषु काव्येषु । एवं प्रकारेण पण्डितप्रबोधकुमारमिश्रः संस्कृतभाषया उत्कलभाषया च बहूनि पुस्तकानि विरच्यं संस्कृतवाङ्मयं सुसमृद्धं कृतमस्ति ।

सन्दर्भग्रन्थसूची -

1.अब्ददूतम्, भगवानपण्डा ओडिसा, डायरेक्टर ऑफ ट्यूरिज्म एण्ड कल्चर अफेयर्स (भुवनेश्वर)1980

2.प्रज्ञादूतम्, पंप्रबोधकुमारमिश्रः ., ओडिसा बुक स्टोर विनोद बिहारी कटक, 1994

3.प्रियदर्शिनी इन्दिरा, प्रबोधकुमारमिश्रः, गंगाधरत्रिपाठी, विनोदबिहारी कटक, 1984

4.मलयदूतम्, पंप्रबोधकुमारमिश्रः ., एस, वीपब्लिकेशन विनोद बिहारी कटक ., 1985

5.मानससन्देशः, दिगम्बरमहामात्रः, केशवमुद्रणालय खजुरी वाराणसी, 1988

6.रक्तझङ्कारम्, पंप्रबोधकुमारमिश्रः ., विद्यापुरी वालु बाजार कटक, 1990

7.बन्दिनः स्वदेशचिन्ता, पंप्रबोधकुमारमिश्रः ., कलिङ्ग स्टुडेन्ट्स स्टोर वालुबाजार कटक, 1988

8.वन्देमातरम्, पंप्रबोधकुमारमिश्रः ., विद्यापुरी वालुवाजार कटक, उड़िसा, 1987

9.शताब्दीपुरूषभक्तिसुमनम्, पं. प्रबोधकुमारमिश्रः, विद्यापुरीवालुवाजार-, कटक, 1994

10.शान्तिदूतस्मरणिका, पंप्रबोधकुमारमिश्रः ., शकुन्तलामिश्र, सरपडा शारदासदनम्, खण्डसाही, कटक, 1964

11. स्मृतिदूतम् प्रबोधकुमारमिश्रः .पं-, विद्यापुरी वालुबाजार, कटक, उडिसा, 1994

12. स्वप्नदूतम्, पंप्रबोधकुमारमिश्रः ., एसपब्लिकेशन .बी ., विनोद बिहारी कटक, उडिसा, 1974

13. दूतकाव्यग्रन्थावली, पंबसन्तपब्लिकेशन-प्रबोदकुमारमिश्रः ., डगरपडाकटक-, उडिसा, 2008

14. हंससंदेशः, एसलंगरः .एन ., वीरामास्वामी ., शास्त्रूलू एण्ड सन्स, मद्रास, 1955

15. Modern Researches in Sanskrit - Veermani Prasad Upadhyaya Felicitation Vol. Part One- Satyadeva Mishra, Indira, Prakashan, Patna, 1987